

Stručni rad
UDK 811.163.42'36(091)

Božena BURAZIN (Split)
Filozofski fakultet u Splitu
burazin@ffst.hr

IZJAVA, UPIT, USKLIK – OD ŽELJE DO ZAPOVIJEDI

Josip Galić, *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Staroslavenski institut, 2023, 392 str.

Knjiga *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku* djelo je autora Josipa Galića, nastala na temelju njegova doktorskog rada *Sintaksa imperativnih rečenica u hrvatskoglagoljskim neliturgijskim zbornicima*. Misli, ideje i proizašle zaključke autor je dopunio rezultatima novoga istraživanja, uključivši i liturgijske zbornike. U novu podrobniju analizu uvršteni su najstariji glagoljicom pisani tekstovi, fragmenti, liturgijski kodeksi, spomenici pisani hrvatskim, odnosno hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom.

Nakon autorova predgovora slijedi popis svih glagoljičnih izvora. U Uvodu se govori o motivaciji i ideji istraživanja, o dotada provedenim istraživanjima i njihovim autorima te o samoj strukturi knjige. Drugo poglavlje autor započinje definiranjem imperativnih rečenica ukazavši na problematiku njihove prirode i određivanja. Važnost je pridana činjenici da ne postoji pravilno i uvijek jasno formiranje imperativnih rečenica kako u hrvatskom tako i u drugim jezicima. Iako se izdvaja kao jedan tip rečenice, istaknuto je kako se imperativ može izraziti i izjavnim i upitnim te uskličnim i eliptičnim rečenicama. Nadalje, autor uočava da nema konkretne jezične formule kojom se imperativ uvijek u pravilu izražava te da je u tom slučaju od iznimne važnosti i kontekst, zahvaljujući kojem se pojedina rečenica određuje kao imperativna. Ističe se postojanje pravih imperativnih oblika kojima se ostvaruje imperativna rečenica te onih zamjenskih (npr. glagolski oblici posuđeni iz drugih glagolskih načina (konjunktiv, futur) ili upotreba modalnih/pomoćnih glagola, veznika ili čestica). Napominje se kako je iznimka da u jeziku postoji jedinstvena imperativna paradigma, a pravilo je da je ona sastavljena od više različitih elemenata. U potpoglavlju 2.1. iznesena su morfosintaktička svojstva imperativnih rečenica. Stoga se u potpoglavlju 2.1.1. autor osvrnuo na kategoriju lica u

sintaksi imperativnih rečenica. Konstatira da u suvremenome hrvatskom jeziku pravi imperativni oblici postoje u 1. licu množine te u 2. licu jednine i množine, dok se u 3. licu jednine i množine u pravilu formira česticom *neka* i prezentom. Nakon problematike kategorije lica, u potpoglavlju 2.1.2. autor je uputio na fakultativnosti leksičkog izražavanja subjekta oslonivši se na primjere iz engleskoga jezika koji inače izražava subjekt, a u imperativnim ga rečenicama ipak ispušta. U potpoglavlju 2.1.3. autor je zasebno opisao niječne konstrukcije kao specifične i posebnije od jesnih imperativnih konstrukcija. Posebnost stoji u činjenici da se niječni obilježivači uglavnom ne podudaraju s pravim imperativnim oblicima, zbog čega se poseže za drugim, jedinstvenim niječnim obilježivačima ili za drugim glagolskim oblicima, koji bi se slagali s uobičajenim niječnim obilježivačem. U skladu s navedenim autor nudi četiri moguća načina formiranja imperativa: (a) da su niječni obilježivač i glagolski oblik kompatibilni, (b) da niječni obilježivač i glagolski oblik nisu kompatibilni, pa se upotrebljava posebni niječni obilježivač, (c) da također nisu kompatibilni, ali se upotrebljava drugi glagolski oblik, (d) da nisu kompatibilni, pa se upotrebljava i posebni niječni obilježivač i drugi glagolski oblik. Provedena autorova istraživanja pokazuju da 80% jezika niječne imperative oblikuje na poseban način. U ovoj knjizi nisu objašnjeni i analizirani svi mogući načini niječnog oblikovanja, već je naglasak na uočavanju zamjenskih imperativa, što su u ovome slučaju glagolski oblici koji, zbog nekompatibilnosti pravih imperativa s niječnim obilježivačem, formiraju niječne imperative rečenice. Posljednje je morfosintaktičko svojstvo u potpoglavlju 2.1.4. iskazivanje, odnosno neiskazivanje vremenskih opreka. Budući da su imperative rečenice usmjerene na buduću radnju, nije uobičajeno „iskazivanje vremenskih opreka gramatičkim sredstvima“. Autor navodi kako postoje imperativi u prošlosti koji se npr. u čakavskom narječju izražavaju pomoću „posebnih imperfektnih oblika glagola *biti* i infinitiva“: *Bīšeš manje spati pa bi bī sīga*. (Murter). Nadalje ističe nedoumicu lingvista o pitanju trebaju li se ovakvi primjeri smatrati imperativima ili se izdvojiti u zaseban rečenični tip. Upravo je zbog toga autor u potpoglavlju 2.2. pisao o funkcionalnoj raznolikosti imperativnih rečenica. Imperativom se podrazumijeva izražavanje naredbi i zapovijedi, ali jednako tako služi i za izražavanje molbi, poticaja, zabrana, upozorenja, savjeta, uputa, ali i želja, prokletstva, nadanja. Stoga, iako generalno smatrane nositeljicama direktivnog obilježja, Galić zaključuje kako imperative rečenice izlaze iz okvira takva mišljenja, što se vidi upravo na primjeru izražavanja jednostavnih želja.

Treće je poglavlje podijeljeno na četiri potpoglavlja: o korpusu, ciljevima, metodologiji, teorijskom okviru. Za ostvarivanje cilja sustavnog opisivanja imperativnih rečenica odabrani je korpus obuhvatio 62 hrvatskoglagoljič-

na spomenika koja datiraju u razdoblje od 12. do 17. st. Uz osnovnu metodu izdvajanja pojmova iz teksta, autor se koristio i komparativnom metodom bilježeći morfofonološke, ortografske i leksičke razlike između različitih izvora. Izdvojeni primjeri slikovito su dočarali hrvatski crkvenoslavenski jezik. Usporedne je primjere autor pretraživao i s pomoću baze podataka *Beram* za čije je postojanje zaslužan Znanstveni centar izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo. Primjeri iz građe koja nije unesena u program *Beram* autor je pronalazio s pomoću digitalne bibliografske baze podataka *bib.stin.hr*. Za ostvarivanje prvoga cilja istraživanja autor je nastojao utvrditi postoje li razlike između imperativnih rečenica sjevernih i južnih liturgijskih kodeksa, upozorivši pritom na nemogućnost povlačenja čvrstih granica te na poligenetičnost. Sekundarni je cilj istraživanja bio utvrditi intenzitet govorenoga jezika unutar sintakse imperativnih rečenica. Pritom su najviše poslužili neliturgijski tekstovi pisani tzv. amalgamom čakavskog (hrvatskog) i crkvenoslavenskog jezika. Oslonivši se na strukturnu srž sintakse, autor je usporedio sintaktičke osobitosti imperativnih rečenica hrvatskog crkvenoslavenskog jezika s imperativnim rečenicama starocrkvenoslavenskog jezika. Za izvođenje navedenoga cilja analizirani su pojedini starocrkvenoslavenski izvori iz stranih, istočnih redakcija. Istraživanje je provedeno u okviru teorije načela i parametara. Opis je imperativnih rečenica ostvaren prema postavkama minimalističkoga i kartografskoga istraživačkoga programa. Autor je opisao postavke dvaju programa, njihove prednosti i mane te njihovu prilagođenost proučavanju sintakse imperativnih rečenica.

U četvrtom poglavlju deskriptivno su predstavljeni imperativni oblici, odnosno pravi i zamjenski imperativi koji su pritom oprimjereni građom iz glagoljičnih tekstova.

Peto poglavlje *Sintaksa pravih i zamjenskih imperativa* podijeljeno je na četiri potpoglavlja. U prvome su potpoglavlju analizirani pravi imperativi prema rečeničnoj snazi koju posjeduju. Prikazani su slučajevi kada je imperativ izrečen i u pozdravnim formulama i pojedinim zavisnim surečenicama. To su rjeđe namjerne, posljedične i dopusne, a češće uvjetne, dopumbene i odnosne surečenice. Svaki glagoljični primjer potkrijepljen je latinskim, a ponegdje i grčkim izvornikom. Kroz prethodno predstavljen teorijski okvir autor je odredio položaj pravih imperativa u strukturi rečenice. Uzevši u obzir pojam topikalizacije i fokalizacije, pomicanje s nižeg položaja na viši unutar rečenice, direktivno i modalno obilježje imperativa, autor je razložio i protumačio druge teorije i pretpostavke koje je odobrio ili odbacio ovisno o rezultatima vlastite analize. U drugom je potpoglavlju autor analizirao zamjenski imperativni oblik 'da + prezent' te istaknuo posebnosti čestice *da* i njezinu polifunkcionalnost koja utječe na položaj u strukturi rečenice. U trećem je pot-

poglavljju analiziran zamjenski imperativni oblik ‘*neka* + prezent’. U četvrtom su potpoglavljju, kao zaključku, izneseni rezultati o obilježjima i položaju imperativa u rečenici. U šestom poglavljju *Subjekti imperativnih rečenica* autor je istaknuo posebnosti subjekta i opisao slučajeve kada je dopušteno njegovo leksičko neizražavanje. U sedmom poglavljju temeljito su opisane i popisane niječne imperativne konstrukcije. Analiza kroz teorijski okvir generativne gramatike potvrdila je upotrebu zanijekanih pravih imperativa i to pomoću glagola *moći*, *hotjeti*, i *brěći*. Pozornost se posvetila i kategoriji vida, točnije odabirom nesvršenih ili svršenih glagola u imperativnim konstrukcijama. U osmom poglavljju *Imperativno-izjavne sastavne i rastavne strukture* autor je istaknuo da su one češće formirane koordinatorom *i*, a rjeđe *ili*. Protumačio je njihovu sličnost i povezanost s uvjetnim konstrukcijama i interpretacijama te obrazložio sekundarni položaj direktivne snage. Detaljnije je o direktivnosti izrečenoj prezentskim i infinitivnim oblicima autor pisao u devetom poglavljju, posljednjem poglavljju analize.

Autor je provedenom generativnom analizom istumačio strukturu imperativne rečenice, dokazavši kako njezino glavno obilježje, direktivna snaga, ne djeluje u skladu s očekivanim postavkama generativne gramatike tj. kartografskog pristupa. Dokazano je da direktivna snaga proizlazi „iz dalekometnog odnosa sročnosti između glagola i glave“. Ujedno je dokazano i da se direktivno obilježje ne nalazi uvijek na istom položaju u strukturi rečenice, budući da se ostvaruje i u nedirektivnim imperativnim oblicima. Potvrđeno je i da se direktivno i modalno obilježje ne nalaze na istom položaju. Analizom strukture zamjenskih imperativnih oblika utvrđeno je da su čestice *da* i *neka* zapravo modalni obilježivači, a ne tek dopunjači. Provjerom obilježja i postavki subjekta u imperativnim rečenicama uspostavljena je teza da vokativne imenske skupine nisu sintaktički subjekti. Izveden je zaključak da se subjekti ne identificiraju nužno s adresatom, a pitanje je obilježja praznih subjekata ostalo otvoreno. Analizom je niječnih imperativnih konstrukcija dokazano da je niječni obilježivač uvijek kompatibilan s pravim imperativima. Štoviše, dopušta i tvorbu zanijekanih imperativnih oblika. U ovome je kontekstu specifičnost hrvatskog crkvenoslavenskog jezika u činjenici da se negacija imperativa ostvaruje češće uz nesvršene glagole, što nije slučaj u drugim slavenskim jezicima. Specifičnost je i u tome da su nesvršeni glagoli upotrijebljeni na mjestima gdje bi se očekivali svršeni (npr. u molbama i molitvama). Pronađene imperativno-izjavne strukture uglavnom su sastavne, a određivanje njihovih obilježja uvjetovano je kontekstom. Izdvajaju se dva tipa neimperativnih konstrukcija, koji nose direktivnu snagu, od kojih su češće potvrđene prezentske konstrukcije nego korijenjske infinitivne rečenice.

Ostvarivanje sekundarnih ciljeva analize uputilo je na neznatnu razliku sjevernih i južnih glagoljičnih kodeksa. Utjecaj govorenoga jezika, tj. čakavštine vidljiv je iz upotrebe zamjenskog imperativa '*neka*+prezent' isključivo u neliturgijskim zbornicima, te iz upotrebe nesvršenih glagola u negativnim imperativima. Češća upotreba modalnih glagola u imperativnim konstrukcijama učinila je sintaksu hrvatskog crkvenoslavenskog razrađenijom i bogatijom od sintakse starocrkvenoslavenskog jezika. Na svojevrsan način vidljivi su i grčki i latinski utjecaji, grčki u pozdravnim dijelovima, a latinski u zanimljivim konstrukcijama.

Ovaj izniman rad obogatio je literaturu generativnih gramatičara. Ri-jedak primjer kartografskoga pristupa analizi sintakse na hrvatskom prostoru poticaj je i za nova istraživanja. Stoga smatramo da će ova knjiga poslužiti znanstvenicima i lingvistima, a kao svojevrsan udžbenik, i profesorima i studentima. Autor je ovim radom približio studentima osnovne koncepte generativne gramatike, štoviše, konkretizirao ih je na specifičnoj građi. Na temelju ove analize analogijom se mogu provoditi analize i na drugim korpusima. Knjiga će zasigurno biti od koristi i proučavateljima sintakse hrvatskoga, ali i drugih svjetskih jezika.